УДК 947.6
ББК 63.3(4Беи)
М74

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія: М. Ф. Бандзелікаў (адказны рэдактар),
І. І. Баргановіч, Д. У. Дубінін, І. Л. Калечыц

М74 **Мой** родны край: Матэрыялы студ. навук.-практ. канф., 30 крас. 2004 г., г. Мінск.— Мн.: БДПУ, 2004.— 52 с.
ISBN 985-435-896-8

У матэрыялах канферэнцыі даюцца малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Беларусі. Разглядаюцца пытанні этнаграфіі, археалогіі, краязнаўства. Вызначаюцца шляхі патрыятычнага выхавання моладзі.

Адрасаваны студэнтам гістарычных факультэтаў, выкладчыкам, настаўнікам і ўсім, хто цікавіцца гісторыяй Бацькаўшчыны.

УДК 947.6
ББК 63.3(4Беи)

ISBN 985-435-896-8

© Калектыў аўтараў, 2004
© ВВЦ БДПУ, 2004

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт
імя Максіма Танка»

МОЙ РОДНЫ КРАЙ

Матэрыялы студэнцкай
навукова-практычнай канферэнцыі
30 красавіка 2004 г., г. Мінск

Мінск 2004

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

мастацтва, быту і прыроды, якія аб'яўлены дзяржаўнымі набыткамі», зацверджаную 5 ліпеня 1926 года. Паводле яе пад ахову былі прыняты 96 помнікаў гісторыі, культуры і прыроды [4, 59]. Паводле аднаго з апошніх дзяржаўных спісаў гісторыка-культурных каштоўнасцяў РБ, зацверджанага Міністэрствам Культуры РБ ад 10.04.2003 №11, толькі па Мінску налічваецца 43 нерухомых аб'екта, пабудаваных да канца ці напрыканцы XIX ст. [5].

У XXI ст. неабходнасць захавання гісторыка-культурнай спадчыны як фактара псіхалагічнай і сацыяльнай стабільнасці набывае асаблівую актуальнасць. Непрадуманнае руйнаванне традыцый і культурнага асяродка, якія фарміраваліся стагоддзямі, прыводзіць у выніку да сур'ёзных духоўных страт. Зараз прымаюцца некаторыя спробы аднаўлення гістарычнай забудовы горада (нанава адбудавана гарадская ратуша, праходзіць унутраная рэстаўрацыя Петрапаўлаўскай царквы, ёсць праекты аднаўлення плошчы Свабоды). Гэта праца аблягчаецца тым, што ў архівах захаваліся планы ўжо неіснуючых будынкаў (царква Св. Духа, Петрапаўлаўскага сабору). Неабходна з вялікай адказнасцю адносіцца да тых помнікаў, што яшчэ засталіся, і шукаць шляхі аднаўлення таго, што яшчэ не канчаткова страчана.

Літаратура

1. Дзяржаўны Спіс Гісторыка-Культурных Каштоўнасцяў РБ ад 10.04.2003 №11.
2. Зайцева Л. О Проекте зон охраны недвижимых историко-культурных ценностей Минска // Каштоўнасці мінуўшчыны. Мн., 2001.
3. Страчаная спадчына» Мн, 2003.
4. Шыбека З.В. «Мінск: старонкі жыцця дарэвалюцыйнага горада» Мн., 1994.
5. Чарняўскі І. «Прававыя аспекты зберажэння комплексных гісторыка—культурных каштоўнасцяў» // Каштоўнасці мінуўшчыны. Мн., 2001.

ВАЎКАВЫШЧЫНА ДА І ПАСЛЯ ЎЗ'ЯДНАННЯ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ З БССР У 1939 ГОДЗЕ

А.Юрчык

У выніку Рыжскай мірнай дамовы ад 18 сакавіка 1921 г. заходняя частка Беларусі была далучана да Польшчы. Тут быў уведзены адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Польшчы — ваяводствы, паветы, гміны [1, 283]. Пастановаю польскага ўраду гэтыя землі былі падзелены на 4 ваяводствы: Палескае, Навагрудскае, Беластоцкае і Віленскае (апошняе да снежня 1925 г. насіла афіцыйную назву — Віленская адміністрацыйная акруга) і атрымалі ў гістарычнай літаратуры назву «Заходняя Беларусь». У афіцыйных польскіх дакументах ужываецца назва «крэсы ўсходнія» [2, 395].

У ранейшай беларускай гістарычнай літаратуры па Заходняй Беларусі тэрыторыя, якая павінна адпавядаць гэтай назве, і, адпаведна, колькасны лік насельніцтва штучна перабольшваліся. У яе склад уключаліся некаторыя этнічныя польскія паветы Беластоцкага ваяводства, а таксама Камень-Кашырскі павет Палескага ваяводства з пераважным складам украінскага насельніцтва. Гутарка можа весціся толькі аб усіх сямі паветах Навагрудскага ваяводства, пяці ўсходніх паветах Беластоцкага ваяводства (Гродзенскім, Ваўкавыскім, Аўгустоўскім, часткова Беластоцкім і Сакольскім), васьмі з дзевяці паветаў Палескага і чатырох паветаў Віленскага ваяводстваў (Ашмянскім, Браслаўскім, Вілейскім і Дунілавіцкім), часткова Віленска-Трокскім, Свянцянскім і Дзісненскім. Тэрыторыя гэтых паветаў паводле падлікаў беларускага даследчыка 20-х гадоў Р.Паўстынскага складала 98 815 км.кв. з насельніцтвам 3171 тыс. чалавек на 1921 г. Колькасць беларускага насельніцтва па перапісе 1921 г. штучна заніжана, што прызнаюць

шматлікія польскія навукоўцы. Называюцца лічбы ад 1, 5 млн. чалавек да 2 млн. Згодна з падлікамі Р.Паўстынскага беларусаў на той час было 2 млн 371 тыс. (74 % насельніцтва краю). З іх 88 % жыло ў вёсцы [2, 395-396].

Адным з павятовых цэнтраў Заходняй Беларусі з'яўляўся Ваўкавыск. Гэты горад уваходзіў у склад Беластоцкага ваяводства. Ваўкавыскі павет займаў плошчу ў 3892 км.кв. У ягоным складзе знаходзіліся два мястэчкі і 16 гмінаў. Насельніцтва Ваўкавыска, згодна з першым Усепольскім перапісам 1921 г., налічвала 16 099 чалавек, праз 10 гадоў—18 852 [3, 158]. Большасць складалі жыды (амаль 50 %), астатнія былі палякі, рускія, беларусы.

У эканамічным развіцці Заходняя Беларусь з'яўлялася адсталаю ўскраінай польскай дзяржавы. Большая палова зямлі знаходзілася ў паноў, якія складалі менш за 1 % насельніцтва. Урадлівыя землі атрымалі асаднікі [4, 31]. Да сярэдзіны 1932 г. на тэрыторыі Віленскага, Навагрудскага, Палескага ваяводстваў, а таксама Гродзенскага і Ваўкавыскага паветаў Беластоцкага ваяводства налічвалася 4640 ваенных асаднікаў [1, 293]. Астатнюю, найгоршую, чацвярціну зямлі падзялілі паміж сялянамі.

У 1921-1939 гг. прамысловасць Ваўкавыска была арыентавана на перапрацоўку мясцовай мінеральнай і прыроднай сыравіны, а таксама прадукцыі сельскай гаспадаркі. Разам з тым, у выніку эканамічнай палітыкі польскага ўраду (увядзенне дзяржаўнай манаполіі) у горадзе цалкам знікаюць прдпрыемствы запалкавай і вінакураннай прамысловасці. Пад уздзеяннем больш развітай тэкстыльнай прамысловасці Польшчы спыняюць існаванне невялікія тэкстыльныя прадпрыемствы Ваўкавыску. Дрэваапрацоўчыя прадпрыемствы, асабліва пасля ўвядзення пратэкцыяніcцкіх цэнаў для ўвозу польскіх тавараў у Заходнюю Беларусь, усё больш арыентуюцца на першапачатковую апрацоўку драўніны. А вытворчасць гатовай прадукцыі ўсё больш становіцца невыгоднай. Такія тэндэнцыі былі характэрнымі для прамысловасці ўсёй Заходняй Беларусі, якая ўсё настойлівей ператваралася ў сыравінны прыдатак карэннай Польшчы [3, 163]. Трэба адзначыць, што прыкметна развівалася ў горадзе мясная прамысловасць. Тут дзейнічаў мясакансервавы завод, які належыў англійскай фірме «Крэсэкспарт» [2, 399].

За ўсе гады акупацыі ў Заходняй Беларусі не адчынілі ніводнай беларускай школы, а тыя, што былі, зачыняліся. Калі да далучэння ў склад Польшчы тут дзейнічала 359 беларускіх школ, 2 настаўніцкія семінарыі, 5 агульнаадукацыйных гімназій, то да 1924 г. засталося толькі 37 беларускіх школ і 4 гімназіі, ў 1933-34 навучальным годзе налічвалася ўсяго 16, а ў 1939 г. каля 5 школ, дзе вывучалася беларуская мова [2, 403]. Беларусы і іх мова пераследваліся, беларускамоўных звальнялі з працы.Так, у красавіку 1923 г. 250 працоўных Ваўкавыскага ўчастку чыгункі былі выгнаны з працы за тое, што яны былі беларусамі [4, 33]. Простыя людзі не маглі атрымаць медыцынскую дапамогу. Гродзенская рада ўсталявала ў 1933 г. плату за дзень знаходжання ў лякарні 6-8 злотых [4, 32].

Таму нядзіўна, што калі 18 верасня 1939 г. войскі Чырвонай Арміі занялі горад, працоўныя Ваўкавыска сустрэлі Чырвоную Армію хлебам-соллю і кветкамі.

З першых дзён вызвалення ў былых ваяводскіх і павятовых цэнтрах Заходняй Беларусі ствараліся часовыя кіраўніцтвы. У іх склад уваходзілі ўпаўнаважаныя ад ЦК КП(б) Беларусі, рабочыя, сяляне, інтэлігенцыя і прадстаўнікі Чырвонай Арміі. У Ваўкавыскім павеце ўпаўнаважаным ЦК КП(б) Беларусі быў Спірыдон Бяляеў. Уся ўлада знаходзілася ў яго. На сяле ствараліся сялянскія камітэты (у кожнай воласці), якія падпарадкоўваліся часовым кіраўніцтвам. Камітэты бралі на ўлік маёмасць паноў, асаднікаў, ахоўвалі яе ад рабавання, дзялілі зямлю, жывёлу. Па распараджэнні Часовага кіраўніцтва Ваўкавыску ў першыя дні на прадпрыемствах гораду і павету (ліцейны, цагельны, лесапільны і інш.) быў уведзены 8-гадзінны працоўны дзень, бясплатнае медыцынскае абслугоўванне і адменена плата за навучанне ў школах [3, 177-178].

РЕПОЗИТОРИЙ БГТУ

На пачатку кастрычніка 1939 г. пачалася падрыхтоўка да выбараў у Народны Сход. У Ваўкавыску адбыўся мітынг працоўных у падтрымку Савецкай улады. Кандыдатамі ў дэпутаты вылучаліся самыя вартыя з працоўных, сялян і інтэлігенцыі. Па Ваўкавыскім павеце ў 36 выбарчых акругах было вылучана ў якасці кандыдатаў 30 сялян, 3 рабочых і 3 служачых. З 36 чалавек 34 былі беларусамі. Усе вылучаныя кандыдаты былі абраны 22 кастрычніка 1939 г. у Народны Сход [3, 178]. Чырвоная Армія не ўмешвалася ў ход выбараў, але яе прысутнасць паўплывала на становішча ў краі. Палітычныя партыі, акрамя камуністаў, адкрыта ў выбарах не ўдзельнічалі. У цэлым з 926 абраных 621 былі беларусамі [5, 256-257].

Сваю працу Сход пачаў 28 кастрычніка 1939 г.у Беластоку. Адкрываў яго найстарэйшы дэпутат, 68-гадовы селянін з вёскі Майсеевічы Ваўкавыскага павету С.Ф.Струг. «Я сам селянін-бядняк», — сказаў ён, — «пры польскай уладзе я не меў ніякіх правоў, а цяпер дэпутат свайго народу і адкрываю наш Народны Сход». Народны Сход прыняў рашэнне аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР і СССР, аб канфіскацыі панскай зямлі і аб нацыялізацыі ўсёй зямлі, прамысловасці і банкаў. Была абрана камісія з 66 чалавек для паездкі ў Мінск і Маскву, каб перадаць рашэнне Сходу. Сярод пасланцаў камісіі былі і жыхары Ваўкавышчыны С.Ф.Струг і П.А.Сяўко [3, 179].

4 снежня 1939 г. Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР на тэрыторыі Заходняй Беларусі былі ўтвораны Баранавіцкая, Брэсцкая, Беластоцкая, Вілейская і Пінская вобласці. А 15 студзеня 1940 г. замест старых паветаў быў утвораны 101 раён, у тым ліку і Ваўкавыскі, які ўваходзіў у Беластоцкую вобласць. На тэрыторыі Ваўкавыскага павету быў створаны 21 сельскі савет. 24 сакавіка адбыліся выбары ў Вярхоўны Савет СССР і БССР, а 15 снежня — ў мясцовыя Саветы дэпутатаў працоўных, якія завершылі працэс стварэння савецкіх органаў улады на месцах [3, 179-180].

Значныя змены адбыліся ў эканамічным і культурным жыцці краю. У лістападзе-снежні правялі нацыяналізацыю прамысловых аб'ектаў і банкаў. Вялікую дапамогу аказаў Савецкі Саюз спецыялістамі, тэхнікай, сыравінай. У першы год пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі сялянства Ваўкавышчыны атрымалі бясплатна 9065 га ворнай зямлі, 733 каровы, 624 коня, 1500 адзінак сельгастэхнікі. З'явіліся першыя калгасы.

У 1939-40 нав. г. тут былі адчынены 32 новыя школы, а колькасць вучняў павялічылася на 5121 чалавек. З 87 раённых школ 74 былі беларускімі. З кастрычніка 1939 г. ў Ваўкавыску пачала выходзіць на беларускай мове газета «Зара». Некаторыя поспехі назіраліся і ў галіне аховы здароўя. Калі раней на павет прыходзілася адна бальніца, то пасля ўз'яднання іх было ўжо 6, 4 з іх на сяле [3, 180-182].

На жаль, не абышлося тут без рэпрэсій. З Ваўкавышчыны у чэрвені 1941 г. было выселена каля 250 сем'яў. У дробных гандляроў забіралі тавар, у сялян — коней, парушаліся правы чалавека [3, 182]. Менавіта ў такой рэчаіснасці прыходзілася існаваць людзям Ваўкавышчыны ў перыяд змены ўлады на землях Заходняй Беларусі.

Літаратура

1. Ваўкавышчына: з гісторыі краю і лёсу людзей. Матэрыялы навукова- практычнай краязнаўчай канферэнцыі 22 снежня 1995 года. Ваўкавыск, 1997.
2. Гісторыя Беларусі. У 2 ч. Ч. 2. XIX-XX стагоддзі. Курс лекцый / П.І.Брыгадзін, У.Ф. Ладысеў, П.І.Зялінскі і інш. Мн.: РІВШ БДУ, 2002.
3. Граблевский И.С. Белорусская ССР. Гродненская область. Мн.: Беларусь, 1988.
4. Нарысы гісторыі Беларусі: У 2 ч. Ч. 2 / М.П.Касцюк, І.М.Ігнаценка, У.І Вышынскі і інш. Мн.: Беларусь, 1995.
5. Эканамічная гісторыя Беларусі. Вучэбны дапаможнік: Выд. 2-е, дап. і перапрац. / В.І.Галубовіч, Р.І.Ермашкевіч, Г.П.Бушчык і інш.; Пад агульнай рэд. В.І.Галубовіча. Мн.: НКФ»Экаперспектыва», 1995.

З ГІСТОРЫІ ІОСІФАЎСКАГА КАСЦЁЛА (В.РУБЯЖЭВІЧЫ, СТАЎБЦОЎСКАГА РАЁНА, МІНСКАЙ ВОБЛАСЦІ)

А. Новік

Каменны будынак Іосіфаўскага касцёла ўзвышаецца на паўночнай ускраіне вёскі Рубяжэвічы. Пабудаваны амаль стагоддзе назад — у 1906-1911гг.— у характэрным для таго часу неагатычным стылі, касцёл уражвае сваей суровай магутнасцю.

Цікавай з'яўляецца гісторыя яго будаўніцтва, якая перадаецца з пакалення ў пакаленне, дзякуючы чаму сёння мы можам узнавіць яе без асаблівых цяжкасцей.

Рубяжэвічская парафія была заснавана яшчэ ў 1799 г., калі ў мястэчку быў адчынены малітоўны дом. У 1800 г. ён быў перабудаваны ў касцёл Святога Антонія. Пасля падаўлення паўстання 1863-1864 гг., у выніку ўзмацнення русіфікатарскай палітыкі царскага ўрада, касцёл быў перададзены праваслаўным і пераўтвораны ў царкву [1]. Католікі засталіся без святыні. Аднак жаданне мець свой храм не пакідала іх. Таму і зараз многія рубяжанцы з удзячнасцю ўспамінаюць імя Антонія Тура, які прыклаў шмат намаганняў для яе ажыццяўлення.

Расказваюць, што гэты чалавек, які, дарэчы, быў звычайным мешчанінам, не раз пісаў прашэнні на імя Аляксандра II аб дазволе на будаўніцтва. Тройчы нават хадзіў у Пецярбург пешкі, каб уласнаручна падаць іх цару. Аднак дазволу не атрымліваў. У 1866 г. упарты вернік прывез з поля вялікі камень, паклаў яго на пагорак і выбіў на валуне пачатковыя літары наступнага надпісу : «18+66. Тут будзе пабудаваны касцел рымска-каталіцкай веры. Антоній Тур». За гэта Антоній Тур атрымаў тры гады выгнання ў Сібір разам з сям'ей.

Аднак справа Антонія Тура не была забыта. Новым ініцыятарам будаўніцтва каталіцкага храма выступіў ксёндз Іосіф Скакоўскі. У 1905 г. прыхаджане Рубяжэвічскай парафіі пры падтрымцы землеўладальнікаў, арандатараў, упраўляючых звярнуліся да Мікалая II з чарговым хадатайніцтвам аб дазволе пабудаваць на свае сродкі рымска-каталіцкі касцёл. На гэты раз дазвол быў атрыманы.

Пачаўся збор сродкаў. Самую вялікую суму грошай — 15000 рублёў — падаравалі на будаўніцтва храма паны Лэнскія з Сулы (маёнтак, які размяшчаўся недалёка ад Рубяжэвіч) [2]. На тым самым месцы, дзе і сёння спачывае славуты камень Тура, ў пачатку XX стагоддзя пачалося будаўніцтва Іосіфаўскага касцёла. Кожны дзень на будаўнічай пляцоўцы працавала каля 100 рабочых, 50 камняцёсаў, 6 конных кранаў. З дапамогай коней наверх падымалі каменне, будаўнічы раствор. Каб жывёла не «пудзілася", ёй завязвалі вочы. Каменне прывозілі з усіх навакольных вёсак. Будаўнічы раствор рыхтавалі з вапны, яек і кіслага малака [1, 4].

Фотаздымкі сведчаць, што касцёл яшчэ будаваўся, а службы ўжо адбываліся. Каб укласціся ў адведзены чатырохгадовы тэрмін, праект будаўніцтва змяняўся некалькі разоў, аднак работы былі завершаны на год пазней — толькі ў 1911 годзе [3, 244].

Да асноўнага, прамавугольнага ў плане аб'ёму, пакрытага высокім двухсхільным дахам, з усходняга боку прылягаюць больш нізкія васьміграння апсіда і сіметрычныя сакрысціі пад вальмавымі дахамі. Па баках галоўнага фасада ўзвышаюцца 45-мятровыя вежы—званіцы, умацаваныя па вуглах ступеньчатымі контрфорсамі і завершаныя вастраканечнымі шатрамі. Тарэц нефа паміж вежамі аздоблены ступеньчатым шчытом і акном—ружай [3, 244; 4, 371].

Каменныя сцены касцёла прарэзаюць стральчатыя гатычныя вокны з сімвалічнымі вітражамі — ключ, падсвечнік, прыступкі, разарый, чаша, крыж, віфлеемская зорка — з іх Біблейскім значэннем. Унутраная прастора асноўнага аб'ему падзелена васьміграннымі слупамі на 3 нефы, сярэдні з якіх вышэйшы і шырэйшы за бакавыя. Скляпенні крыжовыя з нервюрамі [3, 244].

РЭПАЗІТОРЫЙ БДПУ